

Турович Богдан Михайлович,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Навчально-наукового інституту міжнародних відносин та
національної безпеки Національного університету «Острозька
академія», м. Острог

ПРОБЛЕМИ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В ПЕРІОД НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ УКРАЇНИ

Німецька влада на окупованих українських територіях намагалася встановити такий режим, який забезпечував би їй максимальний контроль над усіма сферами життєдіяльності населенням. Нацистські керманичі вважали, що відкриття шкіл у майбутньому призведе до зростання національної свідомості українців, що може створити умови для розгортання руху проти окупаційного режиму. Головним обов'язком українців повинна бути праця на Третій Райх. З огляду на це, райхскомісар України Е. Кох наполягав: «Рівень освіти українців слід тримати низьким. Отже, треба застосовувати відповідну шкільну політику. Крім того, треба зробити все щоб знищити сильний демографічний ріст на цих територіях» [1, с. 63].

У серпні 1941 р. німецькі цивільні та військові органи в Україні отримали директиву про те, що допускається найнижче шкільництво. Спочатку окупаційна влада взагалі не цікавилася станом освіти, тому навчальні заклади, як правило, відкривалися з ініціативи місцевої громадськості та знаходилися під її контролем, що сприяло проникненню в школу українського національного елементу.

Навчальні заклади в роки окупації були представлені народними школами (початкова освіта), дворічними підготовчими школами (забезпечували неповну середню освіту та попередню професійну підготовку), а також трирічними середніми професійними школами, училищами та технікумами різних напрямків. Навчатися в старших класах отримали право тільки ті учні, які показали хороші знання, навчаючись на нижчому рівні [4, с. 101].

З 1942 р. нацисти почали реорганізацію системи освіти на окупованих територіях. Е. Кох підписав директиву про початок навчання у чотирирічних народних школах з першого лютого 1942 р. [3, с. 163]. Початковою освітою мали бути охоплені всі діти віком від семи років. При відкритті народних шкіл запроваджувалася низка обмежень: наявність необхідної кількості палива, відсутність загрози поширення інфекційних хвороб, наявність достатньої кількості політично благонадійних та спеціально підготовлених вчителів тощо. Водночас кількість педагогів у школах була обмеженою – один на 50 учнів. Учителі, які були членами комуністичної партії, звільнялися. Навчання обмежувалося читанням, письмом, рахуванням, фізкультурою, іграми, виробничою і ручною працею. Навчання велося українською мовою. Головним завданням народних шкіл була елементарна підготовка майбутніх робітників та ремісників.

Безпосередньо освітою опікувалися сільські та районні управи, обласні шкільні інспектори, обласні та районні відділи освіти, районні інспектори освіти. Загальне управління цими установами здійснювали гебіткомісаріати та генералкомісаріати [2, с. 48]. Проконтролювати всіх учителів було неможливо, адже окупанти не тільки скорочували кількість учителів та зменшували їхню заробітну плату, але й, з метою економії, скорочували кількість шкільних інспекторів. При відборі педагогів для роботи у початковій школі перевагу надавали україномовним працівникам із антирадянськими настроями. Викладання російської мови заборонялося.

31 серпня 1942 р. Е. Кох видав новий указ, за яким місцевому населенню дозволялося відвідувати тільки чотирирічні народні та фахові школи. Щоправда, діяв цей указ не у всіх генеральних округах. Якщо одні генеральні комісари, чітко виконуючи вказівки райхскомісара, дозволяли відкривати лише чотирикласну початкову школу, то інші й надалі не заперечували проти навчання дітей у неповно-середніх та середніх школах [1, с. 65]. Однак умови навчання були важкими. Не вистачало харчів, навчальні приміщення не опалювалися, вчителям не платили. Тому вони працювали додатково на будь-якій роботі: рубали дрова, прали білизну тощо.

Як дослідив В. Мисан, оплата вчительської праці залежала від фахової освіти, педагогічного стажу і навіть статі. Окупаційна адміністрація уклала окремий «Табель учительської платні» для українських учителів та «народово- німецьких (фольксдойчів)» учительських сил. Згідно з цими критеріями встановлювався кваліфікаційний розряд, який прирівнювався до певної суми зарплатні [5, с. 138].

3 жовтня 1942 р., через нестачу трудових ресурсів у Німеччині, на примусові роботи почали забирали і відправляти учнів старших класів. Навчальні заклади стали для молоді своєрідними пастками. Німецька влада також розраховувала активно використати в своїй політиці сільських вчителів із пропагандисткою метою. Вони повинні були пропагувати серед населення нацистські ідеї та викривати більшовицьку пропаганду [1, с. 67-68].

Варто погодитися з В. Гіндою, що «німецьке керівництво розглядало питання освіти не в інтересах українського народу, а в контексті завдань, які ставилися перед окупаційною адміністрацією. Доля окупованих територій цікавила Берлін лише під кутом зору успішної реалізації своїх експансіоністських та економічних планів, а освітні концепції ґрунтувалися на нацистських політичних доктринах. У німецьких лідерів не було чіткої концепції та єдиної думки щодо розвитку шкільництва на окупованих територіях, що спричинило появу численних суперечливих наказів, директив і розпоряджень, які часто дублювали один одного або анулювали попередні, гальмуючи розвиток освіти» [1, с. 73].

Література

1. Гінда В. Освітня політика нацистів в райхскомісаріаті «Україна». *Сторінки воєнної історії України*. 2012. Вип. 15. С. 61-75.
2. Гордієнко Г. Освіта і культура в Україні в умовах нацистської окупації. *Гілея: науковий вісник*. 2015. № 92(1). С. 47–52.
3. Єржабкова Б. Шкільна справа та шкільна політика в райхскомісаріаті «Україна» (1941–1944) у світлі німецьких документів. Київ, 2008. 272 с.

4. Іванов С. С. Становище населення Волині в період німецької окупації (1941–1944 рр.): дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Острог, 2017. 242 с.

5. Мисан В. Організація шкільної освіти в роки нацистської окупації (на прикладі функціонування школи № 2 міста Рівного). *Національна та історична пам'ять*. 2013. № (6). С. 133–144.

Харламов Михайло Іванович,

доктор історичних наук, професор, професор кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін Національного університету цивільного захисту України, м. Черкаси

Чиркіна-Харламова Марина Анатоліївна,

кандидат технічних наук, доцент, заступник начальника кафедри спеціальної хімії та хімічної технології Національного університету цивільного захисту України, м. Черкаси

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ КЕРІВНИКА ПОЖЕЖНОЇ ОХОРОНИ МІСТА В УСРР У 1920-Х РОКАХ.

В українській соціалістичній радянській республіці (УСРР) у 1920-х роках пожежна охорона міст покладалася на міську пожежну команду, яка могла мати декілька пожежних частин у різних районах міста. Кількість особового складу пожежного колективу, складу його обозу, кількість частин та варт залежали від місцевих умов та ступеня вогнебезпечності міських будинків та споруд. На чолі пожежної безпеки міста стояв начальник пожежної охорони міста (НПОМ). Ця посадова особа мала великі повноваження та виконувала серйозні посадові обов'язки: керувала, контролювала, доглядала за станом пожежної охорони усіх організацій, підприємств та установ, що були на території міста, а також регулювала діяльність усіх пожежних організацій міста. НПОМ був офіційним головним представником органів державного пожежного контролю у містах, діяв згідно